

POSTANOWIENIE

Dnia 6 lipca 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Maria Szulc (sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

Protokolant Maryla Czajkowska

w sprawie z powództwa A. K.

przeciwko (...) Bank (...) AG Spółce Akcyjnej Oddziałowi w Polsce

o zapłatę,

na posiedzeniu jawnym w Izbie Cywilnej w dniu 6 lipca 2021 r.,

na skutek zagadnienia prawnego

przedstawionego przez Sąd Apelacyjny w (...)

postanowieniem z dnia 5 lutego 2020 r., sygn. akt I ACa (...),

"1. Czy w przypadku nieważności (art. 58 k.c.) lub bezskuteczności (art. 385¹ § 1 k.c.) umowy kredytu indeksowanego do franka szwajcarskiego, w wykonaniu której konsument uzyskał od banku określony kapitał i następnie dokonywał na rzecz banku spłaty rat kredytu, na rzecz każdej ze stron powstaje samodzielne roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 k.c.), czy tylko jedno roszczenie, którego przedmiotem jest różnica w wartości wzbogacenia każdej ze stron, a więc przysługujące tylko tej stronie, której świadczenie miało większą wartość?

2. Czy świadczeniem na poczet niewymagalnej wierzytelności w rozumieniu art. 411 pkt 4 k.c. objęte są przypadki spłaty rat kredytu przez kredytobiorcę w wykonaniu nieważnej lub bezskutecznej ab initio umowy kredytu, które pomniejszają wierzytelność banku o zwrot kapitału kredytu jako świadczenia nienależnego?

3. Czy w sprawie z powództwa konsumenta, żądającego od banku zwrotu spłaconych rat kredytu, sąd, uznając, że umowa nie wiąże stron, a nie nastąpiło zubożenie po stronie konsumenta, może

uwzględnić powództwo częściowo poprzez ustalenie w sentencji wyroku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytu, czy też takiemu rozstrzygnięciu stoi na przeszkodzie przepis art. 321 § 1 k.p.c.?"

odmawia podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Przytoczone na wstępie zagadnienie prawne wyłoniło się w sprawie z powództwa kredytobiorcy umowy o udzielenie kredytu indeksowanego do franka szwajcarskiego o zasądzenie kwoty 616 678,44 zł tytułem zwrotu spłaconych rat w wykonaniu nieważnej umowy ewentualnie o zasądzenie kwoty 71 500 zł tytułem zwrotu nienależnego świadczenia, ewentualnie o zasądzenie kwoty 9619,19 zł z tytułu pobranego przez pozwanego spreadu, kwoty 13850 zł pobranej jako ukryta prowizja przy przewalutowaniu kredytu, kwoty 6925 zł pobranej z tytułu podwyższonej marży i kwoty 6925 zł stanowiącej 0,5% kwoty kredytu pobranej za sporządzenie aneksów, pobranie opłat za prowadzenie rachunków i przelewy w walutach obcych, w toku rozpoznania przez Sąd Apelacyjny apelacji obu stron od wyroku Sądu Okręgowego zasądzającego kwotę 9619,19 zł i oddalającego powództwo w pozostałej części.

Sąd drugiej instancji powziął wątpliwość, jakie są skutki upadku umowy kredytowej w razie usunięcia z niej niedozwolonych klauzul umownych dotyczących ryzyka wymiany walut stanowiących główny przedmiot umowy. Istotny jest zwłaszcza sposób rozliczenia dotychczas spełnionych przez strony świadczeń w kontekście zgłoszonych w pozwie żądań, a zwłaszcza czy w przypadku częściowo nieważnej umowy kredytu na rzecz każdej ze stron powstaje samodzielne roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 k.c.), czy tylko jedno roszczenie, którego przedmiotem jest różnica w wartości wzbogacenia każdej ze stron, a więc przysługujące tylko tej stronie, której świadczenie miało większą wartość. Przedstawił dwa poglądy, w tym pierwszy dotyczący teorii dwóch kondykcji i przeciwny, zwany teorią salda.

Sąd Apelacyjny w odniesieniu do drugiego zagadnienia prawnego wyraził wątpliwość, czy świadczeniem na poczet niewymagalnej wierzytelności w rozumieniu art. 411 pkt 4 k.c. objęte są przypadki spłaty rat kredytu w wykonaniu nieważnej lub bezskutecznej umowy kredytu, które pomniejszają wierzytelność banku o zwrot kapitału kredytu jako świadczenia nienależnego. Wskazał na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1980 r., IV PR 200/80, w którym wyrażono pogląd, że hipoteza tego przepisu dotyczy świadczenia spełnionego przed terminem wymagalności roszczenia, co do którego podstawa prawna od chwili świadczenia nie uległa zmianie. Art. 411 pkt 4 k.c. nie może dotyczyć zobowiązania wynikającego z nieważnej umowy kredytu, bo nigdy nie powstało i gdyby przyjąć, że może dotyczyć innego zobowiązania, stałby na przeszkodzie uwzględnieniu *condictio indebiti, sine causa* czy *ob rem*, bo w tych przypadkach podstawa prawna świadczenia z umowy w ogóle nie powstała i brak świadczenia, które mogłoby być wymagalne. Wyraził wątpliwość, czy doszukiwanie się w tej sytuacji podstaw prawnych świadczenia w innych stosunkach prawnych, może być rozważane jako obejście art. 410 § 2 k.c. poprzez unicestwienie roszczenia o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy.

W razie przyjęcia, że do rozliczeń stron nie znajduje zastosowania teoria dwóch kondykcji, aktualizują się wątpliwości co do dopuszczalnych granic wykładni art. 321 § 1 k.p.c. w sporach konsumenckich, a zwłaszcza czy uzasadniona jest dla ich ochrony taka wykładnia, która w razie przedstawienia twierdzeń i dowodów na okoliczność nieważności umowy kredytu, nakazuje oddalenie powództwa w całości z tej przyczyny, że strona nie zgłosiła żądania ustalenia nieważności zgłaszając dalej idące żądanie zapłaty.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sąd Najwyższy, przystępując do rozpoznania przedstawionego zagadnienia prawnego, w pierwszej kolejności zobowiązany jest zbadać, czy zostały spełnione formalnoprawne wymogi do przedstawienia zagadnienia prawnego, a w konsekwencji, czy zaistniały przesłanki do podjęcia uchwały.

Ustawodawca, przyznając sądowi drugiej instancji uprawnienie do przedstawienia Sądowi Najwyższemu zagadnienia prawnego na podstawie art. 390

§ 1 k.p.c., uzależnił skuteczność skorzystania z niego od wystąpienia w sprawie poważnych wątpliwości prawnych oraz niezbędności oczekiwanej odpowiedzi do rozstrzygnięcia sprawy. Instytucja zagadnienia prawnego jest wyjątkiem od konstytucyjnej zasady podległości tylko Konstytucji i ustawom i powinna być stosowana wyjątkowo, wobec czego Sąd Najwyższy udziela odpowiedzi w zakresie wyznaczonym przez treść pytania prawnego (postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 14 października 2010 r., III CZP 66/10, nie publ., z dnia 20 października 2010 r., III CZP 68/10, nie publ. i postanowienia w nim powołane, z dnia 26 października 2011 r., III CZP 59/11, nie publ., z dnia 7 maja 2015 r., III PZP 3/15, nie publ., z dnia 20 czerwca 2016, nie publ.).

Związanie Sądu Najwyższego treścią przedstawionych zagadnień nie pozwala na udzielenie odpowiedzi, bo ich sformułowanie nie nasuwa poważnych wątpliwości prawnych.

Zagadnienia zostały sformułowane w dniu 5 lutego 2020 r. i uwzględniały obowiązujący wówczas stan orzecznictwa Sądu Najwyższego. Problem, czy w przypadku nieważności umowy kredytu indeksowanego do franka szwajcarskiego, na rzecz każdej ze stron powstaje samodzielne roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia (art. 410 § 2 k.p.c.), czy tylko jedno roszczenie, którego przedmiotem jest różnica w wartości wzbogacenia każdej ze stron, a więc przysługujące tylko tej stronie, której świadczenie miało większą wartość, zostało rozstrzygnięte uchwałą siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, której nadano moc zasady prawnej. Sąd Najwyższy orzekł, że jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w zw. z 405 k.c.) a kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna. Teza ta dotyczy sytuacji, w której niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może następnie udzielić świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną. Kwestii tej dotyczy również uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, z której wynika, że stronie,

która w wykonaniu umowy kredytu, dotkniętej nieważnością, spłacała kredyt, przysługuje roszczenie o zwrot spłaconych środków pieniężnych jako świadczenia nienależnego (art. 410 § 1 w zw. z 405 k.c.), niezależnie od tego, czy i w jakim zakresie jest dłużnikiem banku z tytułu zwrotu nienależnie otrzymanej kwoty kredytu.

Pierwsza z uchwał *expressis verbis* dotyczy skutku zamieszczenia w umowie kredytu postanowień niedozwolonych w postaci bezskuteczności na korzyść konsumenta, ale taka sama sytuacja wystąpi, jeżeli bez takich postanowień umowa nie może w całości wiązać konsumenta i wystąpi jej nieważność. Wskazując na treść art. 410 § 2 k.c. Sąd Najwyższy zauważył, że samo spełnienie świadczenia spełnia przesłankę zubożenia po stronie świadczącego, a uzyskanie tego świadczenia przez odbiorcę - przesłankę jego wzbogacenia. W przypadku nieważnej umowy kredytu jako świadczenie nienależne traktować trzeba przekazanie przez bank środków pieniężnych niedoszłemu kredytobiorcy, który staje się zobowiązanym do zwrotu po wezwaniu zgodnie z art. 455 k.c. Podkreślił również, że określone zachowanie dłużnika może być oceniane jako należne lub nienależne z punktu widzenia określonego zobowiązania, którego umorzeniu miało służyć, a nie z punktu widzenia innych zobowiązań łączących strony. Jeżeli wskutek nieważności umowy stosunek prawny nie powstał, zapłata zmierzająca do jego umorzenia stanowi świadczenie nienależne i nie może być zakwalifikowana jako świadczenie należne w ramach innego stosunku zobowiązaniowego, w tym z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Sprzeciwia się temu nie tylko brak woli umorzenia tego zobowiązania, ale brak podstaw po stronie odbiorcy, aby inaczej rozumieć działanie świadczącego. Zdaniem Sądu Najwyższego tezy przeciwej nie uzasadnia wyprowadzana z art. 411 pkt 4 k.p.c. okoliczność, że owo inne zobowiązanie nie było wymagalne, bo w tym przepisie chodzi o świadczenie ukierunkowane na zaspokojenie oznaczonej, choć jeszcze niewymagalnej wierzytelności. Tak więc, w razie nieważności umowy kredytu, zarówno spłata wykorzystanego kredytu, jak i wypłata środków finansowych przez bank, są świadczeniami nienależnymi, które podlegają zwrotowi.

Odnosząc się do teorii salda Sąd Najwyższy wskazał, że wadą, która wykazuje ta teoria jest brak korekty skutków zastosowania art. 409 k.c.

w sytuacji, w której wzbogacony utracił własnowolnie korzyść uzyskaną na podstawie nieważnej umowy wzajemnej, zanim spełnił swoje nienależne świadczenie wzajemne, chociaż z jego spełnieniem musiał się liczyć. Teoria salda nie miała służyć alternatywnemu względem potrącenia uproszczeniu rozliczeń świadczeń z umów wzajemnych lub dwustronnie zobowiązujących, ochronie jednej ze stron niedoszłej umowy przed niewypłacalnością drugiej, czy też ochronie przed wcześniejszym przedawnieniem roszczenia jednej z nich, bo temu służą inne instytucje prawa cywilnego. Ochronie przed niewypłacalnością służy prawo zatrzymania otrzymanego świadczenia (art. 496 k.c.), instytucja potrącenia (art. 498 k.c.), która może też częściowo zapobiec negatywnym skutkom przedawnienia roszczeń (art. 502 k.c.). przy czym przedawnienie roszczeń o zwrot nienależnie spełnionych świadczeń może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez kredytobiorcę wiążącej decyzji co do sanowania niedozwolonej klauzuli. Tożsame stanowisko zostało przedstawione w uzasadnieniu uchwały z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20.

Przytoczone wyżej motywy podjęcia uchwał uzasadniają również brak wątpliwości co do zagadnienia odnoszącego się do kwestii, czy świadczeniem na poczet niewymagalnej wierzytelności w rozumieniu art. 411 pkt 4 k.p.c. są objęte przypadki zapłaty kredytu przez kredytobiorcę w wykonaniu nieważnej lub bezskutecznej umowy kredytu. Sąd Najwyższy wskazał bowiem, że w tym przepisie chodzi o świadczenie ukierunkowane na zaspokojenie oznaczonej, choć jeszcze niewymagalnej wierzytelności.

Podzielić trzeba pogląd, że art. 411 pkt 4 k.c. normuje przypadki, gdy zobowiązanie istnieje i dochodzi do przedwczesnego świadczenia z tego zobowiązania, a zatem brak podstaw do twierdzenia, że spełniane świadczenie jest nienależne. Oznacza to, iż podstawa prawna świadczenia w chwili jego spełnienia nie budzi wątpliwości i następnie nie ulega zmianie. Co do wskazania podstawy prawnej świadczenia decydującą rolę spełnia wola dłużnika (art. 451 k.c.). Jeżeli dłużnik nie zrealizował swojej kompetencji, przechodzi ona wierzyciela, który może ją zrealizować w ramach pokwitowania, a więc podstawa prawna świadczenia musi być zrealizowana w czasie jego spełniania, a najpóźniej w dacie pokwitowania. Przyjęta podstawa prawna stanowi punkt odniesienia dla oceny

skuteczności spełnienia świadczenia i dlatego nie powinna być zmieniana następczo. Przyjęcie stanowiska przeciwnego prowadziłoby do niesymetrycznego rozliczenia stron w związku z nieważnością umowy i chroniłoby interes tylko jednej z nich.

Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Apelacyjnego wątpliwości wyrażone w zagadnieniu trzecim a związane z wykładnią art. 321 § 1 k.p.c. zostały przedstawione tylko na wypadek przyjęcia, iż do rozliczeń stron nieważnej umowy o kredyt nie znajduje zastosowania teoria dwóch kondykcji. Zważywszy na pozytywne przesądzenie tej kwestii uchwałą z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21 i związane zasadą prawną, nie ma podstaw do rozważania tej kwestii.

Z tych względów postanowiono jak w sentencji.

jw